

БОРБА РАДНИКА БЕОГРАДА ЗА РАДНИЧКО ЗАКОНОДАВСТВО ПРЕ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА

Једна од најзначајнијих делатности Српске социјалдемократске партије и Главног радничког савеза пре првог светског рата несумњиво је њихова заједничка, јединствена и упорна борба за доношење радничког законодавства.

Борба за закон о радњама на том подручју несумњиво заузима централно место. Вођена стопу по стопу, упорно и истрајно, она је најпре била усмерена регулисању правног положаја радника, затим противу једног реакционарног пројекта закона о радњама, који је усталисао читаву радничку класу; потом за доношење закона који ће правилно регулисати статус радника у радном односу, и најзад, кад је Закон о радњама донет, 10. јула 1910. године за његово поштовање и спровођење у живот.

У тој дуготрајној, тешкој и неравноправној борби српских радника по бројном учешћу и организаторској улози коју је имао београдски пролетаријат свакако заузима централно место. Као и у осталим економским и политичким акцијама организованим у Србији пре првог светског рата од стране Српске социјалдемократске партије и Главног радничког савеза, београдски радници су били главни носиоци и предводници борбе српског пролетаријата и за радничко законодавство.

У борби за остварење својих законских права београдски радници су се служили различитим облицима и методама, почев од захтева за доношење радничког законодавства изношених на зборовима и конференцијама појединих синдикалних савеза и партијским конференцијама по квартовима, доношења резолуција на синдикалним и партиј-

ским конгресима, првомајских и предизборних прогласа, интерпелација социјалистичких народних посланика у Народној скупштини, до петиција Народној скупштини, потписиваних од хиљаде радника, којим се захтевало неодложно доношење радничког законодавства.

Упорна и истрајна борба београдског пролетаријата потпомогнута борбом свих организованих радника у Србији, најзад је уродила плодом. Десетог јула 1910. године Народна скупштина Србије изгласала је Закон о радњама, којим се први пут у историји Србије законски регулише правни положај радника.

Законом о радњама су била утврђена извесна основна права радника: утврђивање максималног трајања радног времена, регулисање статуса жена и омладине у радном односу, право одмора, штрајка, удруживања, питање осигурања итд.

Доношење Закона о радњама представљало је не само први, веома значајан корак у освајању радничког законодавства него и једну од највећих и најзначајнијих политичких победа српског пролетаријата у периоду пре првог светског рата.

*

Организована борба београдског пролетаријата за законско регулисање свога правног положаја почела је још пре оснивања Српске социјалдемократске партије и Главног радничког савеза (1903), крајем XIX века, у време рађања српске радничке класе.

РАДНИЦИМА

ДРУГОВИ!

Дошло је опет време да нас позовемо на њеднички рад за поправку нашег бедног стања. Лозинка коју смо лане истакали, важи и ове године, и гласи: за радничко законодавство. Потписани одбор, изабран на збору београдских радника, прегледао је и у неколико допунио нашу прошлогодишњу петицију, тако да она сада представља систематску основу за израду закона о радницима. Одбор се такође побринуо да наша петиција не остане и ове године глас напућет у пустињи; неколико демократских посланика обећало је своју помоћ. Сада само стоји до нас у колико више потписа буде на петицији, колико нам глас буде моћнији, у толико ће и успех бити сигурнији. *Потрудите се, дакле, да петиција прође и у најскоријој кунш наше ошавине*, покажите и разјасните наше захтеве и ономе раднику који се диже у небесне висине и ономе који се спушта у земљине дубине. Заинтересујте и занатливу и сељака за њу; објасните им да и они пате под теретом данашњег неправедног уређења, да наш економски разлитак све виши и више руши њихов данашњи положај, одузима им својину, руши им породицу баца их у пролетство које је често пута узасније од најамничкога — у пролетство кавшара и зеленаша; уверите их да ће се побољшањем радничког стања и њихов рад боље награђивати, да неће радити у бесцење, да неће продужавати радио време у бескрајност, да неће морати своје жене и децу узрзати у јарам аргатовања и кућене индустрије. — Апелујте најзад и на вашу браћу из интелгенције: и тамо има потиштових и лоше плаћених, и тамо има људи са дубљом унађанпошћу, са хуманим осећањима, који не могу бити равнодушни према неправдама данашњег друштва, и који ће радо пружити братску руку борећим се пролетаријату. — Све, све њих треба заинтересовати и прикључити око наше црвене заставе, на којој је исписано *Слобода, Једнакост, Браћство*.

Да би сте овај задатак могли што боље извршити, ви који сте свеснији, треба пре свега сами да се зближите, да се упознате, да се о својим патњама и невољама разговорите, и да наше захтеве, изнете у петицији, свестрано проучите. Јер само тако моћи ћете ви утицати на огромну масу необавештеног времена свијим интересима потпуно равнодушног радног народа; само тако моћи ћете ви с успехом испунити и овај непосредни задатак: поднешење петиција Народној Скупштини, ако и остале важне задатке који нас у најскоријој будућности чекају. А ти задатци нити су незнатни ни лакши. Све класе у нашој отаџбини организују се све јаче и труде се да своје интересе што боље заштите: и чиновници и тргошци, и индустријалци стварају удружења, помоћу којих по-тијку не само своје економско побољшање, већ труде се да од законодавне власти извојују што повољније законе за себе. Њихова борба управљена је на то да им осигура и да раштри повластице које данас уживају, а које се хране крвљу и знојем радног народа; организације иду на то да гношеним обручима обгрле радни парод и исцеде му и последње животно соконе. У толико је неће и право и дужност незапштенога и самоне себи остављенога радног народа да се удружује, да у својим организацијама нађе заштите и да преко њих подигне свој моћни глас за своја потлачена права.

С тога, другови, приступајте постојећим синдикалним и онште радничким организацијама и развијајте у њима највећу делатност.

Тако, где нема организација, стварајте их: ако има чланова синдиката, стварајте *месне групе*, ако нема, стварајте *радничка друштва* по угледу на она која постоје. Не узмогнете да створити никакво удружење, онда образујте *родничке клубове* и изаберите по једнога другга да њима руководи, за то вам није потребна никаква дозвола од стране власти: довољно је само да образоване клубе и име изабраног секретара објавите преко „Радничких Новина“.

Но не само систематска агитација у корист наших праведних захтева, већ и прикупљање материјалних средстава одеудно нам налаже да снима силма порадимо на прибирању наших пријатеља. Ако хоћемо да се о нашим захтевима поведе рачуна, и да се наш глас довета и чује моримо се потрудити да га направимо довољно сважним, те да га рашно пошеснеје анализани и вајмови не загуше у Нар. Представништву и јаноме мњењу. А за то су потребна материјална средства, која ће нам дати могућности да држино зборове и конференције по целој Србији, да штампамо брошуре и да употребимо сва средства како би интереси радног народа заштитили. Нека, дакле, и организације радничке и раднички клубови сватрају за своју најпречу дужност да у свакој прилици куне добродолне прилоге за наш агитациони фонд и века од свакога свога члана упишају на име шода бар 6 пара месечно. И марјашни раднога народа јачи ће бити од милиона његових експлоататора!

Позивајући нас, најзад, другови, да одржавате што живље везе са нашим секретарех, и да га о свашоно ошоно раду што брже и потпуније навеставате, шаљемо вам братску социјалдемократски поздрав.

Да живи радничка солидарност!

ЦЕНТРАЛНИ ОДБОР ЗА ПЕТИЦИЈУ.

Другови! Претплаћујте се и проширујте „Радничке Новине“.

Сл. 1 — Петиција за радничко законодавство београдских радника упућена Народној скупштини 1902. године. Факсимил из *Радничких новина*, бр. 40, 1902.

У почетку претежно стихижна, ова борба је постепено, са бројним порастом радничке класе и буђењем њене социјалистичке свести, постајала све организованија и масовнија.

Социјалистичком васпитању српских радника допринеле су у великој мери и *Радничке новине*, покренуте 1. априла 1897. године, које су истрајно тежиле томе да радници постану свесни да чине посебну класу, са посебним интересима, да се организују у посебну политичку партију — будући да су то били неопходни услови да постану моћан и важан чинилац у држави.

Бројно нарасла и знатним делом класно свесна радничка класа Србије, а нарочито њен најразвијенији и најсвеснији део, београдски пролетаријат, није се могао више мирити са својим полуфеудалним правним положајем регулисаним још Еснафском уредбом из 1847. године.

Од појединачних протестних резолуција доношених на радничким зборовима противу бесправља и шиканирања од стране послодаваца, београдски радници су већ почев од 1898. године почели са подношењем петиција¹ Народној скупштини Србије захтевајући регулисање свога правног положаја и право учешћа у доношењу закона.

Прва радничка петиција, упућена Народној скупштини, поднета је 1898. године.²

У петицији се, између осталог, каже да број радника у Србији непрестано расте, како из реда некадашњих самосталних занатлија, тако и доласком у град сеоске сиротиње, а њихово постојање, као посебне класе, још се званично не признаје.

„У нашој земљи доносе се само такви закони, каже се у петицији, који ће користити, не целом народу, не свима елементима њиховим, већ једино класи богатој, која законе прави“.³

Констатујући да се за сиротињу доноси увек исти закон — да плаћа сваке године већу порезу, да се пензије дају само чиновницима, а да у рату пролива крв за одбрану земље само радничка класа која ништа нема, ни имања, нити икаквих права, у петицији се каже:

„Господо посланици,

Држава, дакле, представља данас не цео народ, брине се и стара не о свима својим грађанима подједнако — но само о једној јединој класи богатој, о буржоазији. Ми хоћемо да држава буде свију нас, да буде бранилац интереса и сиротне класе, а не само богате.

Да се то постигне, ми, сиротна, радничка класа, тражимо од Народне скупштине да се изјасни за промену Устава у корист: — општег и непосредног изборног права, за огроман део наших држављана.

Да има права да бира и да буде изабран за законодавно тело сваки онај који наврши 21 годину не гледајући на то да ли плаћа порез и колико“.⁴

Пошто је истакнут захтев да се сви важнији закони упућују народу да га путем среских и окружних скупштина одобри или одбаци и захтева укидање цензуса, петиција, поред осталог, истиче и следеће:

„Ово је наш први покушај тражења наших права. Он је легалан и миран. Ми смо учинили све што треба да наше захтеве остваримо мирним путем, а Скупштина ће показати, уколико заслужује име народна и колико је вољна да влада мир у нашој земљи“.⁵

*

Оснивањем Београдског радничког друштва почетком марта 1901. године класна борба београдских радника добила је организованији и усмеренији вид. То је било могуће зато што је Београдско радничко друштво представљало прву синдикалну организацију, језгро будућег класног покрета у Србији. По речима Димитрија Туцовића, Београдско радничко друштво је „чињило центар свег политичког и економског деловања. У њему су српски радници добили прво школовање за класну борбу“.⁶

Стварањем београдског радничког друштва у ствари су почеле припреме за оснивање Социјалдемократске партије.

Поводом припрема за измену Еснафске уредбе 16. септембра 1901. године у

Београду је сазван велики раднички збор на Булевару, (кафана „Булевар“ налазила се на углу Македонске и Браће Југовића улице) коме су присуствовали око 800 радника.

На збору је одлучено на се Народној скупштини упутити „Радничка петиција“ са захтевима који треба да уђу у нову еснафску уредбу. То је био први велики раднички збор у Београду са кога је упућена прва општенародна петиција којом је тражено радничко законодавство.

Главни захтеви Петиције били су: „1) Да Еснафска уредба обухвати све раднике у трговини, занатима, индустрији и саобраћају; 2) да се укину све одредбе које радника стављају испод човечјег достојанства; 3) да се установа еснафског комесаријата поврати, но с тим да се претвори у инспекторат; 4) да се радницима призна право да и они могу оснивати удружења, која ће помагати раднике и који ће са послодавачким еснафима и удружењима споразумно прописивати услове рада; 5) да се заведе општеобавезно осигурање радника у болести, смрти и несрећним случајевима; 6) да се забрани употреба деце од 14 година и ноћни рад жена; 7) да се одреди најдужи радни дан; прековремени и ноћни рад да се плаћа двоструко; 8) да се забрани исплаћивање у намирницама, тангузима и признаницама и да се обезбеди редовна исплата зараде и одштета у случају неисплате.“⁷

У вези са потписивањем Петиције, у Београду је одржано по квартовима још пет зборована. Ову Петицију је потписало 2474 радника, а од тога у Београду 1692 радника. Петиција је предата Народној скупштини 15. децембра 1901. године. Мада се на њу јавно није осврнула ни једна политичка група, нити и један народни посланик, она је ипак имала одређени политички утицај на владајућу буржоазију.

Прве чисто политичке захтеве београдски радници су поставили на свом збору на „Булевару“ одржаном 25. новембра 1901. године. Том приликом је, у присуству око 5000 радника и осталих грађана Београда, донета резолуција у којој се захтева слобода штампе, збора

и удруживања.⁸ По свршетку овог збора одржане су прве радничке демонстрације у Србији у XX веку.⁹

Главни значај овога збора био је што се њиме буржоазији пружио очигледан доказ да у Србији има радника и да постоји радничко питање.

Видећи овако велику организовану масу радника, а не желећи да призна да су радници кадри да организују протест оваквих размера, буржоаска штампа, владајуће и опозиционих странака, безуспешно је покушала да омаловажи његов политички значај. Тако је *Народни лист* овај збор назвао омладинским, а владин *Дневник* је бестидно писао, показујући срдиту немоћ, да „збор и није био раднички, већ шегртски, покретачи су гешефт-социјалисти, туђи агенти итд.“¹⁰

Година 1901. значајна је за развитак радничког покрета Београда, поред осталог, и по томе што су, захваљујући снажној политичкој акцији радника, и неки буржоаски листови (*Трговински гласник*) почели објективније да пишу о радничком питању. . . . „Питање о побољшању радничког положаја није само уско, класинско, већ општенародно питање.“¹¹

Поред тога, у 1901. години први пут у историји радничког покрета Србије у Сенату се водила дебата о радничком питању поводом интерпелације коју су поднели либеларнији сенатори, иначе конзервативци по политичком уверењу, Чед. Мијатовић и Јован Жујовић. Они су захтевали да се министар правде изјасни о радничком питању. Непосредан повод овој интерпелацији била су „нека дивљаштва, извршена над слободним српским грађанима“. У тој интерпелацији каже се, поред осталог: „У привредном програму једнога народа није најмања она брига, која треба да се поклања: здравственоме, умноме и моралноме стању привредне омладине, — нити је најмања дужност државе да се стара о напретку те омладине, у свим правцима.

Нама се чини да наша држава ту дужност врло непотпуно врши.“¹²

Ова расправа о радничком питању у тадашњем Сенату има посебан значај

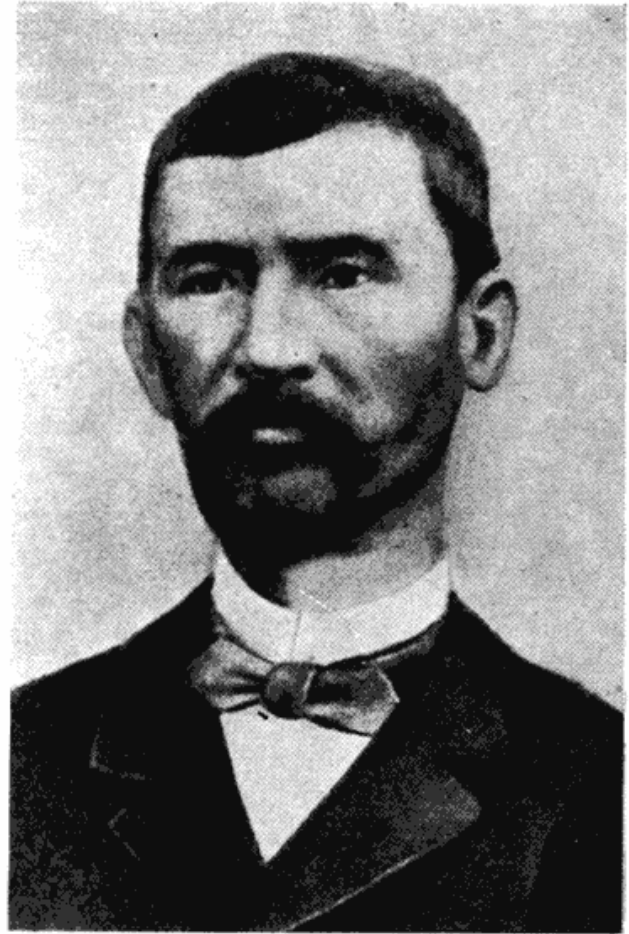
и због класног састава чланова Сената и њихових бирача. Наиме, према тадашњем закону право бирања чланова Сената имали су само грађани који су плаћали непосредну порезу најмање 45 динара, а право да буду избрани за члана Сената само они грађани који су плаћали непосредну порез најмање, 200 динара.¹³

Наредба о затварању трговачких и берберских радњи недељом и празником, мада их је донела тадашња влада, није поштована, не само од послодаваца него ни од појединих министарстава. На жалбу Удружења трговачких помоћника Министарству унутрашњих послова противу послодаваца који недељом и празником држе отворене радње¹⁴ министар народне привреде је одговорио да се он не слаже са тим законским прописом.¹⁵ Да би дѐлом потврдио своје неслагање са овом наредбом, министар је у трговинама куповао робу и недељом.¹⁶

Захтеви за заштитно радничко законодавство били су садржани и готово у свим првомајским прогласима. У првомајском прогласу радницима 1902. године се захтева, поред општег и једнаког права гласа за све пунолетне српске грађане, и захтев за заштитно радничко законодавство... „Затражимо да се законима заштити здравље радничко, да се законима уреде односи између радника и послодаваца, да и Србија једном добије радничко законодавство.“¹⁷

Међутим, уместо да предузимају законске и друге мере за побољшање животних и радних услова радника, буржоаске владе су доношењем разних противузаконитих наредаба статус радника још више погоршавале.

Једна од таквих антирадничких мера било је и установљење „радничких књига“ полицијском наредбом од стране Управе града Београда. Према овој наредби, сваки се радник може запослити само ако има „радничку књигу“, а њу може добити под условом да је исплатио сву непосредну порезу. Радник који нема радничку књигу сматра се беспосличарем и кажњава. Кажњава се такође и онај радник који има радничку



Сл. 2 — Др Михајло Илић, први социјалистички посланик Србије.

књигу, али није запослен више од три дана. Уколико радник, према оцени полиције, учини какву погрешку радничка књига му се привремено одузима, а понекад и стално, и ускраћује боравак у Београду. Наредба о увођењу радничких књига очигледно је имала за циљ уношење пометње и онемогућавање борбе београдских радника за побољшање њиховог положаја. Београдски радници се нису мирили са оваквим полицијским мерама. Они су јавно протествовали истичући да „радници београдски умеће да схвате ову ствар па ће према томе и своје држање узети.“¹⁸

У резолуцији донетој на збору 4. августа 1902. године, београдски радници су изразили жаљење министру народне привреде због увођења „радничких књига“, наглашавајући том приликом да се

односи између радника и послодаваца могу регулисати, не полицијским наредбама, већ само законодавним путем. Резолуцијом се затим апелује на министарство народне привреде да у одбор који ради на изменама Еснафске уредбе уђу и два радничка изасланика, а министру финансија се предлаже да разрез пореза на плату врши одбор у који треба да уђу и два радничка представника.¹⁹

У одбор за подношење представки министрима народне привреде и финансија изабрани су истакнути београдски социјалисти Никола Величковић, Лука Павићевић и Веља Стојановић и др.²⁰

Година 1902. карактеристична је за развој радничког покрета у Србији и по томе што се уверење о неопходности кидања свих веза са занатлијама — послодавцима и самостално вођење борбе за побољшање свога економског и политичког положаја проширило на велики број радника. Постепено, али сигурно, радници су долазили до сазнања да ће стећи боље услове живота не мољакањем и чекањем испред министарских прагова него сложном и организованом борбом свих радника.

Насупрот занатлијама — послодавцима, који су отворено изразили спремност да ће у свему сарађивати са свим владама које им обезбеде „да се Еснафска уредба поштује и врши до узаконења новог закона о радњама и да се о томе издаду потребне наредбе,²¹ београдски радници су све отвореније и енергичније захтевали укидање привредним и политичким развитком давно превазиђене полуфеудалне Еснафске уредбе и доношење модерног радничког законодавства.

*

Борба београдских радника за радничко законодавство ушла је у нову фазу после оснивања Главног радничког савеза и Српске социјалдемократске партије, 20. јула 1903. године.²² Дотадашња појединачна, стихијна и недовољно организована борба релативно малог броја најсвеснијих радника противу бе-

закоња буржоаских влада и послодаваца од тада добија све организованији и масовнији вид. Од одбране и заштите од свакојаким шиканирања буржоазије, београдски радници прелазе у све организованије и енергичније нападе, поред осталог, и за законско регулисање свога статуса у радном односу. Слободнијем организовању радника допринеле су и политичке прилике после познатог мајског преврата 1903. године и доласком либералнијих влада.

Чланом 4. Правила Радничког савеза, примљених на радничком збору одржаном 15. маја 1903. године,²³ а потврђених од министра народне привреде Љубе Новаковића 19. маја 1903. године,²⁴ предвиђено је да ће „једна од главних задаћа савеза бити да ради на установљењу општег осигурања радника у случају болести, онеспособљења, старости и немања рада, а то исто и на извођењу свију одлука конгреских.“²⁵

На првом конгресу Главног радничког савеза, одржаном у Београду 20. јула 1903. године расправљано је „о осигурању радника“ под посебном (7) тачком дневног реда. Известилац Коста Јовановић, један од секретара Српске социјалдемократске партије изабраних на оснивачком конгресу (1903), поред осталог истакао је да је „питање о осигурању радника једно од најглавнијих и решити њега значи решити најважнију тачку нашег радничког програма у оквиру данашњег друштвеног уређења.“²⁶

Пошто је подсетио да ни досадашње веома сиромашне и недовољно прецизне законске одредбе садржане у чл. 103. Рударског закона, чл. 103. Еснафске уредбе и чл. 19. Закона о општинама из 1902. године нису спровођене, Јовановић је предложио Конгресу „Резолуцију о општем и обавезном осигурању радника“ којом Конгрес закључује: „Да Савезна управа изради и за идући сазив Народне скупштине спреми законски пројекат о осигурању радника у болести, смрти и несрећним случајевима.“²⁷

Резолуцијом су детаљно предвиђене основе на којима ће се израдити овај законски пројекат и овлашћење Савезној управи да га у име Конгреса под-

несе министру народне привреде и умоли „да пројекат поднесе првој сесији Народне скупштине ради узаконења.“²⁸

Први Конгрес Главног радничког савеза донео је и „Резолуцију о §§ 342. 342а и 343 Казненог закона који говоре о скитницама.“²⁹

Овом Резолуцијом се улаже „најенергичнији протест против...“ злоупотреба ових параграфа које, противно Уставу, чине полицијске и општинске власти, „кажњавајући и протеривајући раднике који остану без посла, оглашјујући их као скитнице и беспосличаре, иако се ни по духу Закона ни по теорији Кривичног права не могу неупослени радници уврстити у категорију скитница и беспосличара.“³⁰ Резолуцијом се такође тражи „да се чланске књижице појединих радничких удружења, која дају помоћ својим члановима у случају немања рада признају радницима као довољна легитимација пред властима.“³¹

Прецизан захтев за законску заштиту радничке класе и доношење радничког законодавства поставила је и Српска социјалдемократска партија својим програмом донетим на оснивачком конгресу 20. јула 1903. године.³²

Резолуције о заштитном радничком законодавству донете на првом Конгресу Главног радничког савеза и Српске социјалдемократске партије дале су нови подстицај београдским радницима да још организованије и упорније наставе борбу за законско регулисање свога статуса у радном односу. На зборовима и конференцијама појединих синдикалних савеза доношене су резолуције којима је тражено радничко законодавство. Једну такву резолуцију донео је и збор београдских кројача који је одржан 23. новембра 1903. године.³³

О захтеве радника за учешће у изради законског пројекта о обавезном осигурању радника није се могла оглушити ни буржоаска влада. Она је већ почетком октобра 1903. године преко министра народне привреде одредила комисију за израду законског пројекта о обавезном осигурању радника у случају болести, у коју су ушли и представници радника, истакнути београдски социјалисти: Драгиша Лапчевић, председник



Сл. 3 — Радован Драговић, председник Српске социјалдемократске партије.

Главне партијске управе Српске социјалдемократске партије, Радован Драговић, секретар Српске социјалдемократске партије, др Михајло Илић, лекар, први српски социјалистички посланик и Лука Павићевић, председник Главног радничког савеза.³⁴

Комисија је дала само основне принципе на којима је требало израдити законски пројекат, а разраду пројекта у појединостима препустила је министарству народне привреде. Комисија је затим распуштена. Тако је први пројекат закона о осигурању радника у ствари израђен без радничких представника. Његов стварни творац био је професор Велике школе Милић Радовановић.

У извештају Главног радничког савеза Међународном синдикалном савезу 1904. године о овом законском пројекту се, између осталог, каже: „Овај закон-

ски пројекат је реакционаран и непријатељски према радницима. Он садржи такве прописе и ограничења слободе радиности, да представља не само грубу супротност према животу модерних предузећа, већ је назадан чак и према данашњем стању у Србији.³⁵

Главне одредбе овог пројекта закона о радњама које се односе на раднике биле су: неограничено постојање приватних бироа за посредовање рада, обавезност радничких књижица, забрана ноћног рада за лица испод 18 година, затим одредба којом се допушта употреба шегрта за домаће послове послодавца и захтева „простојно понашање шегрта према мајсторима“, али у њему није било одредаба о висини надница и дужини њиховог радног времена. Напротив, постојала је ропска одредба да се „шегрти морају вратити мајстору ако су без разлога напустили место учења.“³⁶

И оно мало напреднијих одредаба које је пројекат Закона садржао брисала је комисија Народне скупштине.

Сазнавши за могућност да Народна скупштина, састављена од капиталиста, занатлија и сеоских попова и само два социјалистичка посланика, прихвати законски пројекат и тиме не само озакони постојеће стање регулисано још Еснафском уредбом него га и знатно погорша, Главни раднички савез и Српска социјалдемократска партија су предузели енергичне мере да о садржају законског пројекта обавесте све раднике и мобилишу их за спречавање изношења пројекта пред Народну скупштину. Целе 1905. године београдски радници су под руководством Главног радничког савеза и Српске социјалдемократске партије водили веома живу агитацију за скидање с дневног реда Народне скупштине реакционарног законског пројекта закона о радњама, и захтевали његову темељиту прераду. Бројни зборови и резолуције радника јасно су говорили о великој заинтересованости радника да више не буду препуштени „доброј вољи“ и разним малтретирањима послодавца.

Преко *Радничких новина* и других радничких листова истицано је да економски развитак Србије и радничко

законодавство нису ишли упоредо и да старе уредбе постају озбиљна кочница привредног и друштвеног развитка. И оба социјалистичка посланика развила су такође живу активност за скидање предлога закона о радњама с дневног реда Народне скупштине. Др Михајло Илић је поднео министарству народне привреде интерпелацију у Народној скупштини поводом експлоатације радника у Српском бродарском друштву,³⁷ а Драгиша Лапчевић одбио је понуду министра народне привреде да учествује у раду комисије за претрес закона о радњама, захтевајући да у раду ове Комисије учествују представници Главног радничког савеза.³⁸

Насупрот упорној и организованој борби радника против реакционарног пројекта закона о радњама, београдске занатлије — послодавци су безрезервно подржавали Пројекат, што су и јавно манифестовали, између осталог, и тиме што су Народној скупштини слали петицију у којој су тражили усвајање предлога закона о радњама и на којој су се потписивали и по два пута.³⁹

Да би спречио озаконење реакционарног предлога закона о радњама, Главни раднички савез је у другој половини 1905. године казао протестне зборове у целој земљи.⁴⁰ Најмасовнији зборови одржани су у Београду по свим синдикалним савезима. Са зборовима су Народној скупштини слате протестне резолуције у којима је тражено одбацавање предлога закона о радњама јер је он у ствари потврђивао давно превазиђени еснафски систем.⁴¹

Борба београдских радника противу Закона о радњама достигла је врхунац 20. новембра 1905. године, дана када је било предвиђено изношење предлога Закона пред Народну скупштину. На основу заједничке одлуке партијске управе и Главног радничког савеза пред Народном скупштином је одржана велика демонстрација око 10000 београдских радника. Главни организатор ове највеће демонстрације тога доба био је већ тешко болесни председник Српске социјалдемократске партије Радован Драговић, столарски радник.⁴² Маса радника је закрчила све прилазе Народној скупштини

у којој су тада били на окупу народни посланици са владом на челу. Том приликом председник владе био је принуђен да прими радничку делегацију од 5 чланова на челу са Луком Павићевићем, председником Главног радничког савеза. Пријему су присуствовали и чланови министарског савета. Павићевић је том приликом прочитао изјаву о одлуци радничке класе да се до краја бори против доношења предлога закона о радњама и захтева право радничко законодавство. . . . „Тражимо ваш одговор, рекао је између осталог Павићевић, да би га могли саопштити нашим друговима. Не заборавите да је ваш одговор судбоносан. . . Уосталом, завршио је Лука Павићевић, ми остајемо одлучно при свом захтеву: да се тај законски пројекат никако не изнесе на решавање; у противном пре ћемо пристати да изгинемо.“⁴³

Борба београдских радника је уродила плодом. Претресање реакционарног пројекта Закона о радњама је одложено да се у том облику више никада не појави пред Народном скупштином.

Велика демонстрација београдског пролетаријата 20. новембра 1905. године представљала је прекретницу у даљем раду на доношењу закона о радњама, јер је њоме радничка класа Београда недвосмислено истакла своје захтеве и решеност да се за њих безрезервно и до краја бори. Због тога при изради нових пројеката Закона о радњама буржоаске владе више нису могле занемаривати интересе оних грађана којима је законска помоћ била најпотребнија. Радничка класа Београда је успела да наметне буржоаском друштву да се бави њеним питањем. То је њен први велики успех. Енергичним акцијама у Народној скупштини и ван ње, на партијским и синдикалним конгресима, на зборовима, конференцијама и демонстрацијама и путем штампе, београдски радници су онемогућили дуже одлагање доношења закона о радњама.

Међутим, и поред несумњивих успеха које су београдски радници остварили на плану своје афирмације као

класе, за коначно доношење закона о радњама требало је уложити још много напора.

Следећа, 1906. година била је година бројних сукоба и дуготрајних тешких борби радника са капиталистима. И за добијање минималних концесија борба је, супротно ранијим годинама, вођена 2—5 месеци, па и тада су резултати били мршави. Тешкоће су наступиле и стога што су се послодавци почели организовати у послодавачке савезе и заводити тзв. „црне листе“ у које су уписивали све напредније раднике. Противузаконите „црне листе“ са списковима синдикалних и партијских активиста, које су послодавци међу собом мењали, знатно су отежавале, па и онемогућавале запошљавање радницима отпуштеним због њихове политичке делатности.

Тежак удар борби радника представљао је и противуставни распис министра унутрашњих послова Стојана Протића, издат 14. августа 1906. године. Овим расписом Протић је за раднике прогласио „ванредно стање“, које је било могуће увести за извесно време према чл. 56. старог Устава краљевине Србије из 1869. године. Устав од 1903. године, међутим, изричито забрањује увођење „ванредног стања“.⁴⁴

Распис Стојана Протића представљао је стога грубо кршење важећих законских прописа са циљем да се скрши отпор радника против рђавих услова рада, ниских надница и дугог радног времена.

Али и поред великих сметњи београдски радници су са несмањеном жестином наставили борбу за заштитно радничко законодавство разобличавајући све реакционарне пројекте закона о радњама који су уствари штитили само интересе капиталиста.

Одлуке и резолуције о радничком законодавству које су на својим конгресима доносили Српска социјалдемократска партија и Главни раднички савез заједнички су и јединствено спровођене од стране партијског и синдикалног већа Београда. Политичко и синдикално руководство београдског пролетаријата било је неуморни и истрајни организатор

бројних масовних зборова у Београду чији је циљ био развијање будности радника и мобилизација свих пролетерских снага у борби против реакционарних пројеката закона о радњама. Београдски радници се нису борили за било какво радничко законодавство. . . . „Социјалдемократи траже што потпуније и што достојније осигурање чији ће терет подносити радници, послодавци и држава, са пресудним утицајем радника у самоуправи.“⁴⁵

*

Када је крајем маја 1907. године објављен нови пројекат закона о осигурању индустријских радника, Главни раднички савез је, у споразуму са Главном партијском управом Српске социјалдемократске партије, упутио комисији за проучавање овог пројекта, у којој је раднике представљао Лука Павићевић, своје писмене захтеве,⁴⁶ констатујући да је први прилично солидан пројекат закона пропао, јер су се буржоаске владе, које су се често мењале, такмичиле да законом о радњама спасавају занатлије на штету радника, да за доношење радничког законодавства ниједна влада није показивала ни најмање воље, у представци се, поред осталог, каже да нови пројекат закона не садржи ниједну добру страну ранијег пројекта. Он „оличава у себи најгори и најнесрећнији социјално-политички крпеж који потребу осигурања радника не може ниуколико задовољити.“⁴⁷ У представи се затим констатује да је овим пројектом предвиђено само осигурање индустријских радника, којих има врло мало, а искључени су најбројнији радници којима је осигурање најпотребније. Затим, да према пројекту закона радници сnose главни материјални терет осигурања, а управа осигурања је у рукама послодаваца и бирократије.

Основни захтеви Главног радничког савеза су били: проширити обим осигурања, терет осигурања да подједнако подносе радници, послодавци и држава, давање од стране послодаваца материјалних накнада радницима повређеним на послу и организација управљања на

самоуправним принципима са пресудним утицајем радника.⁴⁸

Јула 1907. године, управа и контролна комисија Српске социјалдемократске партије и Главног радничког савеза упутили су позив „Свима партијским и синдикалним организацијама у Србији да се боре против реакционарног пројекта закона о радњама, да захтевају, „уместо средњевековних и убиствених одредаба“ — неокрњено право коалиције, пуно право штрајка, истинско радничко законодавство и потпуно осигурање радника.“⁴⁹

Одазивајући се позиву партијског и синдикалног руководства, београдски радници су у августу 1907. године одржали два масовна збора: 5. августа на Батал-цамији, а 19. августа код „Коларца“.⁵⁰

У „Резолуцији београдског збора“, одржаног на Батал-цамији, захтева се напуштање садашњег предлога закона о радњама и израда модерног заштитног радничког законодавства. Збор је позвао раднике Србије да у овој борби узму пуно учешће.⁵¹ Велики збор београдских радника одржан 19. августа 1907. године код „Коларца“ захтевао је опозив наредбе Управе града Београда, издате радничким организацијама, као противне уставу и закону о зборовима и удружењима.⁵²

*

Међу одлукама донетим на Петом (1907) и Шестом (1908) конгресу Српске социјалдемократске партије, резолуције о радничком законодавству заузимају једно од највиднијих места. Истичући важност и сложеност радничког законодавства, али и немогућност да се оно брзо и правилно реши, Пети конгрес социјалдемократске партије је, између осталог, одлучио „да се путем штампе, зборова и конференција и предавања, . . . упознају радници са заштитним радничким законодавством, . . . да се по потреби, још у току ове године, сазове ванредни заједнички конгрес партијски и синдикални, који ће узети у претрес питање о заштитном радничком законодавству и донети своје одлуке“ . . .⁵³

Резолуција београдског збора

Велики раднички збор држан 5. августа 1907. у Београду на Батал-Цамији једнодушно се придружује борби против антикултурног и антирадничког предлога закона о радњама, и захтева:

1. Да се овај предлог, овакав какав је сад, напусти; а

2. Да се, у место окова и спутавања, каква су у данашњем предлогу закона о радњама, изради и донесе модерно заштитно радничко законодавство.

Управама Српске Социјал Демократске Странке и Главног Радничког Савеза се оставља да овом борбом руководе, а радништво се целе Србије другарски позива да у борби узме најпуну учешће.

Сл. 4 — Резолуција са збора београдских радника 5. августа 1907. године. Факсимил из *Радничких новина*, бр. 93, 1907.

У „Резолуцији о законском осигурању радника“ донетој на Шестом конгресу Српске социјалдемократске партије констатује се да без одлагања „треба извести пуну заштиту радника, а потом... и законско осигурање њихово.“⁵⁴

Резолуцијом се захтева обавезно осигурање радника, обухваћеност свих облика осигурања и да учешће радника у управи буде од пресудног значаја. Терет осигурања треба да носе: у старости, инвалидству, беспослици и осигурању сирочади — држава; у несретним случајевима — послодавци, а у болести држава, послодавци и радници.⁵⁵

*

Велика политичка активност радничке класе, а нарочито „њеног манда-

тора“ београдског пролетаријата, утицала је да се многе реакционарне одредбе ранијег предлога закона о радњама замене напреднијим и у корист радника одредбама, мада је предлог и даље задржавао многе недостатке првобитног реакционарног предлога. На „Збору за закон о радњама“ одржаном 15. новембра 1909. године у Београду код „Коларца“, на коме је главни говорник био секретар Српске социјалдемократске партије Димитрије Туцовић, констатовано је, поред осталог, да „збор сматра да се садашњи пројекат закона о радњама може узети за основицу енергичној акцији пролетаријата да се решење овог питања не обилази и не одуговлачи више.“⁵⁶ Збор је истакао и недостатке пројекта закона које треба отклонити као што су: непотпуна за-

штита женског и дечјег рада, неправилно везивање радника за случај напуштања рада без отказа, а нарочито читав низ изузетних случајева када одредбе о радном времену и недељном и ноћном раду могу бити некажњено погажене. Збор је позвао управе Партије и Главног радничког савеза да предузму потребне мере за повољно решење питања о заштити и осигурању радника, „па ма то биле и мере из новембра пре четири године“⁵⁷ (мисли се на демонстрације радника пред Народном скупштином 20. новембра 1905. године којим је онемогућен претрес и усвајање тадашњег реакционарног предлога закона о радњама).

*

Предлог закона о радњама се низ година вртео у зачараном кругу: Комисија министарства народне привреде — Државни савет — Народна скупштина — Комисија министарства народне привреде. Буржоаске владе су се мучиле како да нађу решење да доношењем закона о радњама не угрозе интересе послодаваца, а истовремено да изиђу у сусрет бар у минималним захтевима растућој и све борбенијој радничкој класи. У тражењу ове спасоносне компромисне формуле рађени су, а затим напуштани, бројни предлози закона о радњама који су сви били у већој или мањој мери писани на штету радника.

Сазнавши за нова погоршања предлога Закона о радњама на штету радника, београдски радници су одржали 2. маја 1910. године велики протестни збор. Резолуција овог збора је у свему потврдила одлуке збора београдског пролетаријата од 15. новембра 1909. године, нагласивши посебно захтев радника да се јавна материјална обавеза осигурања не сваљује на слабе зараде радника, већ да се подмири из средстава која су уствари била плод неплаћеног рада радника, и да управа осигурања буде у рукама радника — осигураника.⁵⁸

Резолуција са збора 2. маја 1910. године је одштампана и са пропратним писмом Главног радничког савеза послата свим народним посланицима.⁵⁹

Она је, изгледа, имала извесног утицаја на неке народне посланике, а посебно на министра народне привреде Јашу Продановића, судећи по његовом позитивном ставу према захтевима радника на првом читању пројекта Закона о радњама у Народној скупштини.

*

Двадесетог маја 1910. године, пред скоро празним посланичким клупама, у Народној скупштини у Београду, почела је дискусија о Закону о радњама.⁶⁰

Узимајући реч у дискусији, на другој седници скупштине, социјалистички народни посланик Триша Кацлеровић је, између осталог, истакао да је поправљање предлога Закона плод енергичне борбе радничке класе, али и да је садашњи предлог Закона пун позитивних принципа који су великим бројем изузетака, које он садржи изиграни.⁶¹

На првом читању Закона нису примљени неки битни захтеви радника, међу њима ни неограничено право штрајка, које су радници већ били извојевали. Сазнавши за најновије угрожавање основних радничких захтева. 30. маја 1910. године шест хиљада београдских радника искупило се на Позоришном тргу да протестују против погоршања Закона о радњама на штету радника.⁶² Први говорник, Триша Кацлеровић је, поред осталог, истакао да су сада последњи тренуци када мандатор пролетаријата, београдски пролетаријат, треба да громко тражи праву, истинску заштиту пролетера и изрази спремност за непоколебљиву борбу против окивања радника законом. Демонстрације радника су затим прошле Кнез-Михајловом улицом и Теразијама. Пред редакцијом *Радничких новина* говорио је секретар Социјалдемократске партије Димитрије Туцовић. Закључујући збор Никола Величковић је рекао: „Пролетаријат чини сада последњу опомену, готов да се до краја најодлучније бори за заштиту својих права.“⁶³

Масовни зборови и резолуције радника у Београду и широм Србије ипак нису били у стању да одбране већину напреднијих одредаба Закона о рад-

За VIII Партијски Конгрес

Аграрно питање
Предлог резолуције о аграрној политици
 Партијски Комитет

1. Проверујући се Главни Партијски Уредnici партије тедашњих социјалне демократије на аграрно питање и развојне социјалдемократске политике на селу предузме студију о аграрним односима, која ће се извршити ишито у партијској литератури. Партија ће се такође такође постарати да се студијом и извојом у партијској литератури класно изгледа да партија изврши своја тедашња социјалдемократске Партије на аграрно питање.

2. У циљу ширења социјалистичке пропаганде и спровођења својствених акција партије ишито закључује да се по себи максимално изнесе партијске организације које ће суочити једну целину, засебну партијску секцију, и као једна организација узимати у састав своје Главни Партијски Уредници налаже се издати статут ове организације.

3. Спровођење целокупне агитације и акција партије на селу Конгрес оставља Главни Партијски Уредници.

ЗАКОН О РАДЊАМА

пред Народне Скупштине

Два дана већ траје у Народној Скупштини дискусија о Закону о радњама, раскошним представницима влада пуно интересовање, посланици су калог изне, говори мртви. Тек другог дана је изаш посланици у свом двосатном јору унео борбени тон у мртву кућу тила се живост. Па ипак док се по шетку званичне седнице и по посланичким собима, и у дворани и на улици е писани дреса, док се зануштено издају или хиле поједине одредбе закона, на седници сви имају завезана уста. У самосталном и функционом јбу Закон о радњама је већ решен, како су се заинтересовани тамо поштин тако има и да остане. Размијене дискусије и раскошнице страсте борбе, и се по природи ствари мора да разе код оваквих закона, *забрањено је* змонално и самосталски посланици ну само да прогнитују о љубави ракоца и према радницима и према заликама и према фабрикантима, мртви не живе. Неспособни да расправљају једнако-политичка питања и остали буржаски посланици дремају. За углед српске парламента права је греша што у ит има социјалистичког посланика, који *по обичају Арцимау*, једино могао умео развити начелну дискусију о овакој закону. Буржоазија не зна ништа друго да се погађа. Погодбе су изпрне тајно а јавно најкорисније је ћутати, е се говорници мора говориће алит ркоаске класе — министар народне преде.

Али и Јаша, који иначе воли да гоји, такође ћути. Његов начелни говор је митав и без наде. Он не покае воље ни да прави лични ни политички капитал на овоме закону, и то биш иј каприциозни и славолубиви Јаша, сад снажкога говора њашега посланика који је показао иштинито овога дела, су присутни очекивали Јашин одго. Али он је ћутао.

У тежњи да задоволи све овај закон предлог није задовољно никоме, се показао и сушнице осетана према тересима капитала и зато је раднике битије погодно. Он је за заштиту тавно добре прилике које је масом

ишито така изиграо. Али у одредбама за обезбеђење, као што сад ни то равије доста пута, а и ишито посланици на несумљиви начин, утврдили, закону је одузато свако социјално обезбеђење. Радници се осигуравају о свој трошкови, а управа капиталних осигурањем даје се у руке противницима. Зато радници нису задовољни. Али нису задовољни ни капиталисти. Милорада (Павловић), тип капиталисте, човек, у обзирку едикте, протестује што се радници праве привилегијом класом, што су они велика државна мезинаца! Закон хоће да шпити и занатиље али хоће и да отвори слободан пут економској развијности. И онда еснафе нама задришти а под: их уштити. Тако занатиље не задовољана а издавна отпор фабриканата, и нарочито радника који не платити еснафски трошак. И тако у циљу да да свима све закон је само онако напољно све. Он је један класан компромис, закон без живота, реформи без боје. Он нема за собом ни један социјални ред који би га енергично пошло на својим плећима и без обзира на протесте, у ругерској борби-паљео на свезлат два. Закон је овај капут од закрпа кога се свак стиди обући.

Па ипак буржоаска класа нема куражи да устане против њега. Енергичном борбом радничке класе питање социјалних реформа стављено на дневни ред, и скинуто не може бити. Али пролетаријат тражи *драве и добре* социјалне реформе. У којима се решене питања одлаже и под свимим теретом отпор пролетаријата расте, у толико се допније марију давати неће концесије а привредни се живот разорави. Сад опет социјалистички-наштитани пролетаријат не да да буде преварен. Невему се под видом социјалних реформи не може да прозвучи оно што у ствари не значи напредак. И овај закон у место да уштри само ће да развије и шири пролетерску борбу. На две ватре гори данас буржоазија, и пуна несигурност, пуна колебаљивости обезбеђење је ове дискусије. Чак ни изменањена и препаци неће бити немогућни.

ДИСКУСИЈА У НАРОДНОЈ СКУПШТИНИ

Први дан

Ово је био дан буржоазне. Други дан, срда пуна благоразности, уста пуна квалета слабе и нерве.

Дискусију је отпочео министар народне привреде Јаша Продановић. Његов је говор врло слаб. Показало се да Јаша од социјалних питања стоји врло далеко. Он не тр апсолутно не разуме социјалну политику. За њега су основне социјалне политике мерило, па у другом реду уштитари, т. ј. корист не државу. У току друштвенога развитка, неке свеште владе класне разлике на духовноне, на политичкоме и на економском пољу. Тај процес држава треба да помаже јер не само тако забави револуције у друштву и многа за која неједнакости прате: крађе, убиства, болести и т. д. Дошави су говорници доунавани отпезу и били уверени да ће класна борба престати ако се држава брине да слабије класе. У ствари је била борба класе основни покретач друштвенога развитка. Иштина је да се пролетаријат даје морално и интелектуално и да не само достигае, него у маси престаје своје противнике. Али ово је случај тамо где се пролетаријат у својој класној борби сам воспитави, јер ако би воспитави од буржоаског друштва мекао он га не би дочекао. Иштина је да пролетаријат стиче и политичка права и да се његов економски положај исправља, али и то је случај једино тамо где пролетаријат снажком класном бојом отима

Народној скупштини су били уједињени посланици свих буржоаских партија, владајуће и оних у опозицији, који су сложено бранили интересе послодаваца и концесионара, настојећи да разним демагошким паролама што више ограниче напредније одредбе Закона, а нарочито право радника на штрајк. Једини буржоаски политичар који је на првом читању предлога Закона заузимао објективнији став и бранио извесна права радника предвиђена пројектом Закона, министар народне привреде Јаша Продановић изјавио је покајнички већ на другом читању Закона да је био пред дилемом: или да Закон пропадне у целини, или да учини уступке које су захтевали они од којих зависи изглашавање Закона. „Ја сам, рекао је Продановић, збиља учинио јерес седећи на овом месту, говорећи противу повлашћене класе, а у корист потиштених класа.“⁶⁴

После ове изјаве Јаше Продановића Закон је претрпео значајне измене на штету радника. Закон је предвиђао: а) оптерећење радничких надница половином место трећином (као што је било у пројекту) трошкова око осигурања; б) одузимање управе осигурања из руку радника; в) погоршање одредаба о праву штрајка; г) одузимање санкција многим одредбама у корист радника; и д) сужавање заштите фабричких радника.⁶⁵

На другом, коначном читању, 10. јула 1910. године, Народна скупштина је изгласала коначни текст Закона о радњама. Вишегодишња упорна и организована борба радничке класе, а нарочито београдског пролетаријата, који је поднео њен главни терет присилила је буржоаску државу да приступи вођењу модерне социјалне политике. То је било признање српске владајуће класе о оправданости социјалистичких захтева, које је пролетаријат поставио буржоаском друштву. Најзад, то је био први акт социјалне политике у Србији, свеснога учешћа државе у регулисању капиталистичке експлоатације радника.⁶⁶

Доношење Закона о радњама представљало је зато један од најзначајнијих датума у историји српског рад-

Сл. 5 — Расправа о закону о радњама у Народној скупштини. Факсимил из *Радничких новина* бр. 61, 1910.

њама. Насупрот само двојници социјалистичких народних посланика, Драгиши Лапчевићу и Триши Кацлерићу, у

Другови! Радници!

Наша борба за извршење Закона о радњама, као што смо и предвиђали, изгледа да ће због нехата надлежних државних органа да стане пролетаријата оних истих жртава као и борба за доношење закона.

Ни у каквој борби, која доноси добра потиштеним класама, пролетаријат није никад жалио нити ће жалити жртава. Понајмање ће се на њих обазирати данас када има да коначно **УЧИНИ СВОЈИМ** оно што је једанпут освојио, да освојену позицију искористи.

Ми верујемо у ту готовост организованог пролетаријата у Србији. То ће видети и наши противници.

Ради тога одржаће се

У НЕДЕЉУ, 10 ЈУЛА, У 8 И ПО САТИ ПРЕ ПОДНЕ

у Народном Дому

Велики јавни збор.

На збору ће говорити другови: Д. ТУЦОВИЋ и ДРАГИША ЛАЛЧЕВИЋ.

Дневни ред:

Закон о радњама и радничка класа.

**ДРУГОВИ!
СОЦИЈАЛДЕМОКРАТИ!**

Значајни су послови који су пали у део да их ова генерација посвршава. Велике борбе стоје пред нама.

На нов, енергичан рад!

Снажите организације!

Проширујте нашу штампу!

Дајте што више моћи социјалној демократији.
Ослободитељи пролетаријата!

НА ЗБОР!

Главна Партијска Управа.

Сл. 6 — Позив на збор за извршење закона о радњама. Факсимил из Радничких новина, бр. 147, 1911.

ничког покрета пре Првог светског рата.

Истина, усвојени Закон о радњама српским радницима није обезбеђивао сва права која су њихови другови у неким индустријски развијеним земљама западне Европе већ давно уживали, али су политичко и синдикално руководство оценили да се за његово остварење треба изборити, јер су њиме озакоњени неки врло значајни захтеви радника, као што су: забрана експлоатације де-

чије радне снаге испод 14 година, осмочасовни радни дан за раднике испод 16 година, забрана ноћног рада женама и радницима испод 18 година, утврђивање десеточасовног радног дана за све раднике, укидање исплата радничких надница тантузима, признање радницима права организовања и штајка, обавеза послодаваца да обезбеђују здравствена и техничка средства заштите на раду, накнада настрадалим радницима на ра-

ду, односно члановима њихових породица, обавезно осигурање радника за време болести, установу радничке коморе, привредне инспекције, школе за радничку омладину, берзе рада итд.⁶⁷

Међутим, измене пројекта Закона на штету радничких права учињене уочи његовог изгласавања у Народној скупштини јасно су говориле да влада, мада је Закон о радњама прихватила, нема намеру да га спроводи у живот. Ова предпоставка се и обистинила. Буржоаска влада, не само што читаву годину дана није вршила никакве припреме за спровођење овог закона, него је, шта више, још док закон није ступио на снагу, тражила његову измену. То је била још једна опомена радничкој класи „да борба за заштитно радничко законодавство и за јавно осигурање радника није завршена, већ је само променила форму“.⁶⁸ Потребно је, дакле, било са несмањеном жестином наставити борбу за извршење Закона о радњама.

Закон о радњама је, према тадашњим прописима, требало да ступи на снагу тек кроз годину дана, 1. јула 1911. године. Но, будући да буржоаска влада није била заинтересована за његову примену, Министарство народне привреде, супротно пракси спровођења других закона, није учинило никакве припреме за његово спровођење, чиме је Закон о радњама озбиљно доведен у питање. Тадашња влада није буџетом обезбедила ни средства за плате привредних инспектора који ће се, према одредбама Закона о радњама, старати за његово спровођење — због недостатка новца. Али се истовремено „нашла“ могућност да се краљевој деци обезбеди стална годишња апанажа од 240.000 динара. Десет пута мања средства, међутим, била су довољна за плате привредних инспектора, оних органа државе који би својом контролом спашавали десетине хиљада радничке деце од експлоатације послодаваца.⁶⁹

Радницима је било све јасније да влада нема намеру да спроводи одредбе закона који крње интересе буржоазије за које се она увек енергично и доследно залагала. Настављање борбе рад-

ника, сада за спровођење Закона о радњама, био је стога једини могући пут.

Борба за спровођење Закона о радњама вођена је, према упутству Управе Српске социјал-демократске партије, организовано и по одређеном плану. Регијонске партијске конференције у Београду изабрале су посебне одборе који су контролисали извођење Закона о радњама. Послодавцима, социјал-демократима, је саопштено да буду пример у погледу спровођења Закона о радњама, ако желе да остану у партији.⁷⁰ Све организације слале су писмене извештаје Партијској управи о начину примене Закона о радњама.⁷¹

Али Закон о радњама нису игнорисали само приватни послодавци, него и београдска општина, односно њен шеф контролног одсека који је присиљавао раднике да раде и недељом.⁷²

Борећи се за спровођење Закона о радњама београдски радници су већ у месецу јулу 1911. године одржали два масовна збора. На великом јавном збору у Социјалистичком дому (Социјалистички дом се налазио на месту данашње зграде биоскопа „Славија“) одржаном 10. јула 1911. године Димитрије Туцовић је, између осталог, истакао да Закон о радњама не сме остати мртво слово, јер иза њега стоје организовани пролетаријат, „она класа која још никада није обманула“.

Четрнаест дана касније, 24. јула, уз учешће радничких представника из целе Србије, одржан је велики демонстративни митинг на Позоришном тргу код Споменика. После говора председника Српске социјалдемократске партије Драгише Лапчевића и њеног секретара Димитрија Туцовића, на митингу је донета Резолуција:

„Као тумач тежњи целе радничке класе у Србији, чије представнике има данас у својој средини, пролетаријат Београда утврђује:

да је извођење Закона о радњама укочила сама влада,

да је то учињено у корист експлоататора а на штету законом зајамчених права радника, и

да се у истом циљу спремају измене Закона пре него што је ишта озбиљно



Сл. 7 — Димитрије Туцовић, секретар Српске социјалдемократске партије.

предузето да се он примени и да се резултати његове примене виде.

Задахнути непоколебљивом решеношћу да се сав заложу за примену и одбрану садашњих заштитних законских мера, пролетаријат Београда:

исказује своје најпуније негодовање што влада преко органа власти не врши своју дужност у погледу извођења Закона о радњама;

обраћа пажњу влади да је такав њен рад директна провокација радника којима се Законом призната права суспендују;

позива целокупно радништво на енергично спремање и пуну готовост да се за одбрану својих класних интереса заложу и да кроз своје организације и преко своје партије, да своме праву најпунијег израза.⁷³

Истота дана, после овога митинга, Радничка комора је одржала пленарну седницу на којој је, поред осталог, констатовано да се Закон о радњама спроводи само у предузећима у којима је јака радничка организација, да Закон највише изигравају крупни капиталисти и да се законске одредбе које се односе на дечју и женску радну снагу никако не примењују. На седници је одлучено да се позове Министарство народне привреде да врши своју дужност у вези спровођења Закона о радњама, да организује инспекцију, привредне судове и установе за осигурање.⁷⁴

Митинзи и демонстрације за спровођење Закона о радњама одржани су затим у целој Србији на дан 4. септембра 1911. године, и на њима су донете истоветне резолуције.⁷⁵

Партијска управа је затим сумирала захтеве радника истакнуте на многобројним митинзима и путем меморандума саопштила их Народној скупштини 1. октобра 1911. године. У том циљу социјалистички народни посланици су подносили интерпелације Народној скупштини у 1911. и 1912. години.⁷⁶

Поред низа зборована, конференција и годишњих скупштина синдикалних савеза, на којима су доношење одлуке и захтеви за доследно спровођење Закона о радњама овим питањем бавио се и ванредни конгрес ССДП, одржан у Београду 29—31. јануара 1912. године.⁷⁷

У „Резолуцији о озбиљној борби“ донетој на овом конгресу се, између осталог, каже: . . . „У први ред мора се истаћи протест против гажења Закона о радњама . . .“⁷⁸

Поред партијских и синдикалних организација одлучну борбу противу гажења Закона о радњама је и новооснована Радничка комора на челу са Димитријом Туцовићем и Филипом Филиповићем. Представници радничке коморе су више пута усмено и писмено захтевали су од министра народне привреде и унутрашњих дела да се путем привредних инспектора, који су почетком 1912. године уведени, обезбеди поштовање и извршавање Закона. Али и поред постојања привредних инспектора Закон о радњама се и даље газио, јер су они слабо вршили своју дужност.⁷⁹

У пролећњем заседању Народне скупштине вођена је осмодневна распра-

ва о спровођењу Закона о радњама која је покренута интерпелацијама социјалистичких народних посланика, Трише Кацлеровића и Драгише Лапчевића.⁸⁰

После Балканског рата (1912) и оне одредбе Закона о радњама које су пре њега биле поштоване, напуштене су. За послодавце и владу после тога Закон о радњама као да није ни постојао.

Радничке новине су стога поново позивале све свесне снаге пролетаријата да натерају послодавце да овај Закон поштују.⁸¹

Борбу за спровођење Закона о радњама београдски радници су упорно наставили да воде све до почетка Првог светског рата.

НАПОМЕНЕ

¹ Петиције, писмени захтеви, су биле један од облика борбе српских социјалиста пре првог светског рата. Петиције су слате Парламенту.

² Први конгрес Српске социјалдемократске партије и Главног радничког савеза, Београд, 1953, 31.

³ Исто, 32.

⁴ Исто, 33.

⁵ Исто, 35.

⁶ Синдикални покрет у Србији 1903—1919, Београд 1950, 14.

⁷ Сергије Димитријевић, Радован Драговић — Избор чланака, Београд 1954, 36. (петицијски у ф. ноти).

⁸ Исто, 37. и 38.

⁹ Исто, 39.

¹⁰ Први конгрес Српске социјалдемократске партије и Главног радничког савеза, Београд, 1953, 63.

¹¹ Исто, 67.

¹² Исто.

¹³ Исто.

¹⁴ Радничке новине, 6, Београд, 1902.

¹⁵ Исто, 10.

¹⁶ Исто, 14.

¹⁷ Први конгрес Српске социјалдемократске партије и Главног радничког савеза, Београд, 1953, 74.

¹⁸ Исто, 87.

¹⁹ Исто.

²⁰ Исто.

²¹ Исто, 98.

²² Исто, 153. и 185.

²³ Исто, 119.

²⁴ Исто, 124.

²⁵ Исто, 120.

²⁶ Исто, 168.

²⁷ Исто, 179. и 180.

²⁸ Исто, 180.

²⁹ Исто, 181.

³⁰ Исто, 181.

³¹ Исто, 181.

³² „За заштиту радничке класе, социјалдемократска странка у Србији захтева следеће:

1) Стварно национално и интернационално заштитно радничко законодавство на следећем основу:

а) учвршћење нормалнога раднога дана, највише осмочасовнога;

б) забрана занатског рада за децу испод четрнаест година;

в) забрана ноћнога рада за децу, осим за какве индустријске гране које по својој природи, из техничких разлога јавнога благостања, изискују ноћни рад;

г) непрекидан одмор од најмање тридесет и шест часова у свакој недељи за свакога радника; и

д) забрана плаћања радницима еспапом, тангузима, признаницама и упутницама уместо новцем.

2) Надзор над свим индустријским и занатским предузећима (радњама), испитивање и регулисање радних односа у вароши и селу средством државне — радничке канцеларије, окружним радничким инспекторима и радничком комором. Занатска хигијена, на научном основу, изведена до потпуности.

3) Правно изједначавање пољопривредних радника и послуге са занатским радницима; укидање уредбе за заслуге.

4) Обезбеђење права удруживања.

5) Целокупно осигуравање радника да предузме држава с тим да је учешће радника у управи меродавно“. („Програм Српске социјалдемократске странке“, — „Први конгрес Српске социјалдемократске партије и Главног радничког савеза (1903)“, Београд, 1953, 199 и 200.

³³ Радничке новине, 68, Београд, 1903.

³⁴ Исто, 62, 1903.

³⁵ Синдикални покрет у Србији 1903—1919, Београд, 104.

³⁶ Исто, 104.

³⁷ Радничке новине, 12, Београд, 1905.

³⁸ Исто, 78.

- ³⁹ Исто, 96.
⁴⁰ Исто, 83.
⁴¹ Исто, 91 и 96.
⁴² Сергије Димитријевић, *Радован Драговић — Избор чланака*, Београд, 1954, 124. и 127.
⁴³ *Радничке новине*, 107, Београд, 1905.
⁴⁴ *Синдикални покрет у Србији 1903—1919*, Београд, 222—231.
⁴⁵ *Радничке новине*, 64, Београд, 1907.
⁴⁶ Исто, 64.
⁴⁷ Исто, 64.
⁴⁸ Исто, 64.
⁴⁹ Исто, 76.
⁵⁰ Исто, 93 и 96.
⁵¹ Исто, 93.
⁵² Исто, 96.
⁵³ *Историјски архив КПЈ*, том III, Београд, 1950, 80.
⁵⁴ Исто.
⁵⁵ Исто.
⁵⁶ *Радничке новине*, 134, Београд, 1909.
⁵⁷ Исто.
⁵⁸ Исто, 53, 1910.
⁵⁹ Исто, 58.
⁶⁰ Исто, 61.
⁶¹ Исто, 62.
⁶² Исто, 65.
⁶³ Исто.
⁶⁴ *Закон о радњама*, Београд, предговор стр. 15.
⁶⁵ *Историјски архив КПЈ*, том III, Београд, 1950, 170.
⁶⁶ *Радничке новине*, 105, Београд, 1910.
⁶⁷ Исто, 105, Београд, 1911.
⁶⁸ *Историјски архив КПЈ*, том III, Београд, 1950, 170.
⁶⁹ *Радничке новине*, 106, Београд, 1911.
⁷⁰ Исто, 143.
⁷¹ Исто, 144.
⁷² Исто, 145.
⁷³ *Историјски архив КПЈ*, том III, Београд, 1950, 253.
⁷⁴ *Радничке новине*, 163, Београд, 1911.
⁷⁵ *Историјски архив КПЈ*, том III, Београд, 1950, 253 и 254.
⁷⁶ Исто.
⁷⁷ Исто, 219.
⁷⁸ Исто, 223.
⁷⁹ *Радничке новине*, 25, Београд, 1912.
⁸⁰ Исто, 128.
⁸¹ *Радничке новине*, 188, Београд, 1913.

LUTTES DES OUVRIERS DE BELGRADE POUR LA LÉGISLATION OUVRIÈRE AVANT LA I-ÈRE GUERRE MONDIALE

B. VELJANOVIC

La lutte pour la législation ouvrière était une des actions politiques les plus importantes des ouvriers en Serbie avant la I-ère guerre mondiale. Les ouvriers de Belgrade étaient les initiateurs, les organisateurs et les porte-paroles de cette lutte, ils exigeaient par des pétitions et des résolutions adressées à l'Assemblée Nationale une loi réglant les rapports entre capitalistes et ouvriers.

La lutte du prolétariat de Belgrade pour la réglementation législative de leur situation a commencé dès la fin du XIX^e siècle. La première pétition d'une certaine importance, exigeant directement la législation ouvrière, fut adressée à l'Assemblée Nationale, en tant que conclusion du meeting du 16 septembre 1901. Cette pétition demandait, entre autres, que la réforme, en préparation, du Décret

sur les Guildes, apporté déjà en 1847, prit en considération tous les ouvriers et non seulement ceux de l'industrie, comme le projet gouvernemental le prévoyait, qu'elle garantit aux ouvriers le droit d'association, la signature des accords sur les conditions de travail entre ouvriers et employeurs, l'assurance obligatoire des ouvriers, la limite légale de la journée de travail, l'interdiction du travail de nuit pour les femmes et les mineurs au-dessous de 14 ans etc.

La pression politique des ouvriers de Belgrade sur le gouvernement bourgeois est devenue plus organisée et mieux dirigée à la suite de la fondation du Parti Social-démocrate Serbe et de la Fédération Générale Ouvrière. Presque tous les congrès du parti et des syndicats ont discuté et ont apporté des résolutions sur la législation ouvrière.

Grâce à l'obstination et à la tenacité, avant tout des ouvriers de Belgrade, le gouvernement bourgeois a été obligé, le coeur lourd, à aborder le premier projet de la loi sur les manufactures dès 1904.

Le premier projet de la Loi sur les manufactures était si réactionnaire que des protestations contre elle se sont élevées non seulement dans le milieu des ouvriers mais aussi dans celui des citoyens aux idées avancées. De nombreuses démonstrations — surtout celles du 20 novembre 1905 devant l'Assemblée Nationale, qui était à la veille de la présentation de ce projet de Loi, démonstrations monstres de 10.000 ouvriers de Belgrade, — ont obligé l'Assemblée à retirer le projet de l'ordre du jour, sans oser le présenter plus jamais.

Cette victoire politique importante a incité les ouvriers belgradois à continuer avec plus d'obstination encore la lutte pour une législation ouvrière progressiste. Cette lutte a été couronnée par un succès considérable. Le 10 juillet l'Assemblée Nationale a voté la Loi sur les manufactures réglant en majeure partie les rapports entre ouvriers et employeurs.

La promulgation de la Loi sur les manufactures représentait une victoire importante de la classe ouvrière. C'était le premier acte de politique sociale en Serbie, d'intervention consciente de l'Etat dans le règlement de l'exploitation capitaliste des ouvriers.

Pourtant, quoique la Loi sur les manu-

factures n'ait réglé qu'une partie de problèmes du domaine de la législation ouvrière, le gouvernement serbe de l'époque ne s'est pas montré disposé à appliquer cette Loi — telle quelle. Au contraire il s'efforçait non seulement de ne pas l'appliquer mais aussi de changer certaines de ses dispositions progressistes. Les ouvriers de Belgrade se virent alors obligés de continuer la lutte, mais cette fois-ci afin de défendre la nouvelle Loi et sa réalisation.

Jusqu'à la première guerre mondiale la Loi sur les manufactures n'a été appliquée qu'en partie et uniquement dans les entreprises ayant une organisation ouvrière puissante. Dans les autres organisations économiques cette Loi n'a pas été appliquée.

Illustrations dans le texte:

- Fig. 1. — La pétition au sujet de la législation ouvrière adressée à l'Assemblée Nationale en 1902 par les ouvriers de Belgrade.
- Fig. 2 — Dr. Mihajlo Ilić, premier député socialiste en Serbie.
- Fig. 3 — Dr. Radovan Dragović président du parti Social-démocrate serbe.
- Fig. 4 — Résolution du meeting des ouvriers de Belgrade le 5 août 1907.
- Fig. 5. — Discussion de la Loi sur les manufactures à l'Assemblée Nationale.
- Fig. 6 — Appel au meeting pour la réalisation de la Loi sur les manufactures.
- Fig. 7 — Dimitrije Tucović, secrétaire du Parti Social-démocrate serbe.

